

Kuva: Sanna-Marja Tuomi

Tuomo Tuomi 1929–2011

Professori Tuomo Tuomen työn- ja tulostentäyteinen elämänsä katosi tuonpuoliseen 24. marraskuuta 2011 Helsingissä. Tuomo Tuomi oli kansallisten tieteiden alan pitkien työurakoiden jatkaja ja uusien tieturien raivaaja. Lisäksi hänellä riitti aikaa ja tarmoa monialaisiin kulttuuriharrastuksiin. Vielä viimeiseen keväeseensä saakka hän seurasi valppaasti alan tutkimusta ja piti tiivistä yhteyttä ystäviinsä niin Kotuksen eläkeläisiin kuuluvana koturina kuin kulttuurivaikuttajien Kesäyliopistossa kanslerina. Kun hän sai tietää kuolintaudistaan, hän totesi aikansa täytyneen ja kieltäytyi raskaista hoidoista.

Tuomo Tuomi oli syntynyt 26. lokakuuta 1929 Kouvolassa. Koulu- ja nuoruusvuotensa hän asui Seinäjoella. Siellä hän omaksui vahvan heimoidentiteettinsä, eteläpohjalaisuuden. Aloitettuaan suomen kielen opiskelun hän siirtyi pysyvästi Helsinkiin. Filosofian kandidaatiksi hän valmistui 1958 ja filosofian lisensiaatiksi 1965 tutkimusalanaan suomen murteiden sanasto. Tässä vaiheessa kansalliset aatteet ja tehtävät tempaisivat taitavan ja tarmokkaan miehen mukaansa, eikä paluuta akateemiseksi tutkijaksi enää ollut.

Tuomo Tuomen ura sai suuntansa ja päämääränsä silloin, kun Sanakirjasää-

tiön johtaja Lauri Hakulinen palkkasi hänet säätiön arkistosihteeriksi ja leksikografiksi vuonna 1966. Tässä toimessaan hän perehtyi monipuolisesti elämänsä keskeisimpään työsarkaan, murteiden keruuseen ja arkistointiin sekä sanakirjatyöhön. Jo aiemmin hän oli saanut kokemusta kenttätyöstä kerätessään noin 150 murreoppaalta läntisen Keski-Suomen pohjoisosan eli Järvisseudun sanastoja. Järvisseudun murteista hän kirjoitti korkeimpaan arvosanaan yltäneen lisen-siaatintutkimuksen sekä laajan kuvauksen vuonna 1990 ilmestyneeseen *Järvisseudun historiaan*.

Suomalaisen ja erityisesti ulkomaa-laisten tutkijoiden mieleen Tuomo Tuomi jäi jo vuonna 1965 Helsingissä pidetyssä toisessa fennougristikongressissa, jossa hän toimi käytännön järjestelyistä vastaavana sihteerinä Esko Koivusalon kanssa. Tuolloin hän solmi elinikäiset ystävyys-suhteet erityisesti virolaisiin tutkijoihin. Erinomaisesti onnistuneen kongressin järjestäjät olivat myöhemminkin muutamien fennougristikongressien epävirallisia konsultteina.

Vuonna 1966 Tuomo Tuomi nimitettiin Sanakirjasäätiön johtajaksi ja murresanakirjan päätoimittajaksi. Säätiön työssä oli tuolloin keskeisenä tehtävänä sanavarojen keruu ja arkistointi. *Sanastaja*-lehdellä oli laaja maallikoista koostuva vastaajaverkko, joka tuotti valtavat määrät sanatietoja ja satoi työntekijöiden pääosan arkistotyöhön. Sanakirjasäätiö alkoi varovasti siirtää painopisteitään.

Heti kautensa alkuvaiheissa Tuomo Tuomi otti yhteyksiä eräisiin kansanedustajiin murteenkeruun loppuunsaattamiseksi. Hänen diplomaattisen pohjatyönsä ansiosta eduskunta hyväksyi toivomusaloitteen, jonka nojalla Sanakirjasäätiö sai pitkäaikaisen erillisrahoituksen

täydennyskeruuseen. Sen avulla toteutettiin neljä monivuotista sanastushanketta 1960-luvun lopulla (Himangan, Sauvon, Uudenkirkon Vpl. ja Vihdin kokoelmat). Keruu jatkui vielä 1970-luvulla kuukauden mittaisin kenttäretkin, jotka suuntautuivat eri puolille Suomea. Tämän jälkeen Tuomi alkoi kiertää keruuhanaa pienemmälle.

Hissuksiin edenneen kansankielen sanakirjan toimitustyöhön Sanakirjasäätiö alkoi 1970-luvulla lisätä panoksia. Ensimmäiset toimitusohjeet ja näyteartikkelit oli julkaistu *Virittäjässä* jo vuosina 1948–1950. Päätoimittajaksi tultuaan Tuomo Tuomi kokosi toimituksen viikkokokouksiin perusteellisia toimitusohjeita ja myös leksikografien kouluttamista silmällä pitäen. Uudet *Suomen murteiden sanakirjan toimitusohjeet* ilmestyivät 1977 ja laajennettuna painoksena 1988. Niitä täydensi päätoimittajan laatima *Suomen murteiden sanakirja. Johdanto* (1989). Tuomo Tuomen kausi oli säätiössä kasvun aikaa. Kun Sanakirjasäätiön kokoelmat ja tehtävät vuonna 1976 siirrettiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen, siellä työskenteli peräti 17 vakituista työntekijää.

Ensimmäisten joukossa humanistisella alalla Tuomo Tuomi kiinnitti huomiota tietojenkäsittelyn mahdollisuuksiin. Valtion humanistisen toimikunnan tuella hän perusti työryhmän, joka silloisella mekaanisella menetelmällä, lävistyskoneella, siirsi Nykysuomen sanakirjan hakusanat ja eräät luokittelutiedot magneettinauhoille ja sitä tietä tietokoneen käsiteltäviksi. *Suomen kielen käännteissanakirja* ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana 1972 (2. painos 1980). Siitä on peräisin pääosa suomenkielisestä aineistosta, joka sisältyy kansainväliseen 12 kielen tietokantaan *Language Synergetics* Trierin yliopistossa

Saksassa. Hän johti yhdessä Pauli Saukkosen kanssa tässä kansainvälisessä projektissa suomenkielisen osuuden koostamishanketta 1980-luvun lopulla.

Energiselle toimijalle nämä tehtävät eivät olleet kylliksi. Tuomo Tuomi toimi *Virittäjän* päätoimittajana vuosina 1971–1980. Murteiden ja sanaston alueella koulutuksensa saanut päätoimittaja tähyili näköalapaikaltaan ennakkoluulottomasti uusia kielitieteellisiä virtauksia ja antoi lehdessään niille auliisti tilaa. Hänen piipunsavuinen työhuoneensa Castrenianumissa oli kuin hollitupa, jonne niin säätiön työntekijät kuin *Virittäjän* kirjoittajat ja muut vierailijat joutuivat jonottamaan pääsyään. Audienssiin löytyi aina ystävällistä aikaa, jos jaksoi hieman odottaa. Lehtityö jäi hänelle niin veriin, että hän perusti 1980-luvun lopulla *Kieliposti*-lehden, joka myöhemmin yhdistyi *Hii-denkiveen*.

Tuomo Tuomen uran merkittävin vaihe koitti vuonna 1976, kun hänet nimitettiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtajaksi ja professoriksi. Uuteen laitokseen siirrettiin toistakymmentä eri tavoin rahoitettua ja organisoitua hanketta ja yksikköä, joissa oli yhteensä 73 henkilöä. Tämän hajallaan ympäri Helsingin keskustaa sijaitsevan ja Turkuunkin haarovan laitoksen johtaminen oli vaativa tehtävä. Tuomo Tuomi asetti laitokselleen kunnianhimoisia päämääriä: yhteiskuntaa palvelevan kielenhuollon painottaminen, julkaisutoiminnan käynnistäminen, tietojenkäsittelyn käyttöönotto, tutkimuksen lisääminen, painopisteen siirto pois keruusta ja arkistoinnista, omien yhteisten toimitilojen hankkiminen ja niin edelleen. Näitä tavoitteita ajaessaan professori Tuomi joutui suurten paineitten kohteeksi ja jopa vaikeisiin ristiriitoihin. Tutkimuskeskuk-

sen perustamisen aiheuttama häiriö leimasi 1970-luvun lopussa ja vielä 1980-luvullakin fennistiikan kenttää.

Johtamiskiiressäänkin Tuomi ei unohtanut *Suomen murteiden sanakirjaa*, elämänsä keskeisintä velvoitetta, jonka hänen harteilleen oli laskenut Sanakirjäsäätiön viimeinen hallitus eli Lauri Posti, Lauri Hakulinen ja Kustaa Vilkuna. Ensimmäinen, lähes tuhatsivuinen osa ilmestyi 1985, ja kolme seuraavaakin osaa tiheässä tahdissa hänen johdollaan vuosina 1988, 1992 ja 1994. Jo alun alkaen hän suunnitteli sanakirjan tietokonepohjaiseksi painatusta ja tutkimuskäyttöä ajatellen. Nyt tekeillä oleva murre-sanakirjan verkkoversio oli jo kauan sitten kaukonäköisen päätoimittajan suunnitelmissa, mutta painetun teoksen keskeyttäminen varmastikin kirvelisi hänen mieltään.

Murteisiin liittyy myös Tuomen aloite *Suomen kielen näytteitä* -sarjasta, joka on tarkoitettu tutkimuskäyttöön ja murre-sanakirjan aineiston täydennykseksi. Tässä sarjassa julkaistiin sata tuntia Suomen nauhoitearkiston äänitteitä eri murrealueilta (yhteensä 50 vihkoa ja runsaat 5 000 sivua vuosina 1978–2000).

Nuoruusajan tutkimuksissa Tuomo Tuomen keskeisintä alaa oli sanalevikkien kartoitus. Hänen elämäntyönsä kauniiksi täyttymykseksi nouseekin tässä mielessä neljännesvuosisadan kestänyt kartoitustyö. Ajatus itämerensuomalaisesta kielikartastosta syntyi Petroskoissa 1979 alan tutkijoiden symposiumissa. Kartastotyön johtoon valittu Tuomi ajoi sitkeästi hankkeen suomalais-neuvostoliittolaiseksi yhteistyöhankkeeksi, jota alettiin toteuttaa vuonna 1987. Viron, Karjalan ja Suomen tutkijoiden kanssa syntyi kolmiosainen *Atlas Linguarum Fennicarum* (1994, 1997, 2010). Tämä tehtävä oli ilona ja huolena hänen eläkevuosiensa viime vuosina.

Kun professori Tuomo Tuomi jäi vuonna 1994 eläkkeelle mutta ei laakerilleen, hän saattoi olla tyytyväinen taivoitteittensa toteutumiseen ja työnsä tuloksiin. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus oli kasvanut yli satahenkiseksi tutkimusyhteisöksi. Sillä oli yhtenäiset tilat, sen talous oli vakaa ja organisaatio toimiva, se oli kehittänyt kattavat tietojärjestelmät, sen aineistoja siirrettiin lisääntyvällä vauhdilla tietokannoiksi ja sen julkaisutoiminta oli vilkasta. Kotus rakentui lujalle fennistiselle pohjalle, mutta sen ala ja painotukset olivat merkittävästi muuttuneet. Kielenhuolto oli vahvistunut, vähemmistökielet olivat saaneet jalansijaa, aineiston täsmäkeruu kohdistui nykykieleen, rutiininomaiset arkistotyöt oli puristettu minimiinsä ja tutkimusta varten oli perustettu uusi yk-

sikkö. Ja ennen kaikkea: Kotus oli vaikiinnuttanut asemansa suomalaisessa tiedeyhteisössä.

Ansioistaan professori Tuomo Tuomelle myönnettiin Suomen leijonan komentajamerkki ja virolainen Maarjamaa Rist. Hänet vihittiin Joensuun yliopiston ja Turun yliopiston kunniatohtoriksi.

Tuomo Tuomi viihtyi sanojen rannatomalla merellä suurten ideoiden myötätuulissa, hallinnon ristilaineissa ja muutostavastarinnan myrskyissä. Hän nautti taistelun tiimellyksestä ja väittelyn tuoksinasta. Jossakin välissä hän ennätti pistäytyä tutkijankajuutan rauhaankin kirjoittamaan artikkeleitaan. Tuomo Tuomi oli taistelija, ei ketään vastaan, vaan suomen kielen ja suomalaisuuden puolesta.

RAIMO JUSSILA
etunimi.sukunimi@gmail.com